

Scandia

TIDSKRIFT FÖR HISTORISK FORSKNING

Årgång 2024 • band 90 • häfte 1

Redaktör & ansvarig utgivare
Professor Wiebke Kolbe

Redaktionssekreterare
Fil.dr Johannes Ljungberg

Webbredaktör
Fil.dr Sara Ellis Nilsson

Ekonomi- & prenumerationsansvarig
Professor Lars Edgren

Övriga redaktionsmedlemmar/styrelse
Docent Liesbeth Geevers, ordförande
Professor Hanne Sanders, Lunds universitet
Docent Henrik Rosengren, Lunds universitet
Biträdande professor Stefan Nyzell, Malmö universitet
Ph.d. Morten Fink-Jensen, Københavns universitet
Ph.d. Lene Sofie Bak, Københavns universitet
Fil.dr Ingmarie Danielsson Malmros, Malmö universitet
Fil.dr Robert Nilsson Mohammadi, Malmö universitet
Fil.dr Lisa Hellman, Lunds universitet
Fil.dr Kristiina Savin, Lunds universitet
Fil.dr Ylva Grufstedt, Malmö universitet

© Stiftelsen Scandia

Förlag och grafisk form
Universus Academic Press, Christer Isell

Omslag
Gabriella Lindgren

Engelsk språkgranskning
Rikard Ehnsjö

Omslagsbild
Demonstration mot atomvapen med bland annat plakattexter
"Vi kräver förbud mot kärnvapen" och "Även proven dödar".
Fotografi av Karl Heinz Hernried, ca. 1955–1965, Nordiska museet, digitalt
museum

Tryck
Pozkal Printing House, Inowroclaw 2024

Redaktionsråd

Advisory Board

SARI AUTIO-SARASMO, docent
Helsingfors universitet

ANDREAS MARKLUND, fil.dr
Lunds universitet

MICHAEL H. GELTING, professor
University of Aberdeen

FLEMMING MIKKELSEN, Dr.scient.pol.
Københavns universitet

MATS HALLENBERG, docent
Stockholms universitet

JES FABRICIUS MØLLER, Ph.d.
Københavns universitet

ORSI HUSZ, docent
Uppsala universitet

BERTEL NYGAARD, Ph.d.
Aarhus universitet

KARIN HASSAN JANSSON, docent
Uppsala universitet

DORTHE GERT SIMONSEN, Ph.d.
Københavns universitet

PASI IHALAINEN, professor
Jyväskylän universitet

SVEIN ATLE SKÅLEVÅG, professor
Universitetet i Bergen

NINA JAVETTE KOEFOED, Ph.d.
Aarhus universitet

ERIK THOMSON, associate professor
University of Manitoba

KIMMO KATAJALA, professor
Östra Finlands universitet

PAUL WARDE, professor
University of Cambridge

KARIN KVIST GEVERTS, docent
Svenska institutet för Företagsforskning

ULF ZANDER, professor
Lunds universitet

PIRJO MARKKOLA, professor
Jyväskylän universitet

Innehåll

Redaktören har ordet <i>Wiebke Kolbe</i>	5
Järnband och <i>caute</i> . Rikens ständers banks kreditskapande verksamhet 1668–1700 <i>Christopher Pihl</i>	11
På spaning efter ett modernt samhälle. Läroverkselevers betraktelse över sin samtid <i>Lars Andersson Hult</i>	40
"Berätta för väst!" Vittneslitteratur från Gulagarkipelagen 1945–1953 <i>Lovisa Andén</i>	64
Kampanjen mot atomvapen och det tidiga 1960-talets svenska protestrepertoar <i>Martin Ericsson & Jenny Gustafsson</i>	85
Scandia utblick Ny diplomatihistoria: historisk bakgrund och nordisk framtid <i>Joachim Östlund</i>	115
Recensioner Monografier	
Från trälar till tjänstefolk: Legofolk i Sverige 1250–1600 <i>Martin Andersson. Recenserad av Hanne Østhus</i>	129
Prestene forteller: Kirkeliv i Norge 1750–1850 <i>Gina Dahl. Recenserad av Jonas Thorup Thomsen</i>	131
Tänkanedets odysse: Tidigmodern idéhistoria 1350–1600 <i>Erland Sellberg. Recenserad av Christa Lundberg</i>	133
I skyggen av Holocaust: Antisemitism i norske historie 1945–2023 <i>Kjetil Braut Simonsen. Recenserad av Vidar Fagerheim Kalsås</i>	135
En global idéhistoria: Från Konfucius till historiens slut <i>Johan Stenfeldt. Recenserad av Benjamin G. Martin</i>	137
Suicide by Proxy in Early Modern Germany. Crime, Sin and Salvation <i>Kathy Stuart. Recenserad av Martin Bergman</i>	139
Europas kärna och utkanter: Facklig internationalism under kalla kriget och Europaintegrationen 1947–1972 <i>Johan Svanberg. Recenserad av Lars Edgren</i>	141

Avhandlingar	
Polisfrågan i svensk politik: Reformen och institutionell förändring 1875–1965 <i>Josefine Berndt. Recenserad av Erik Wångmar</i>	143
Defining Dukeship: The Problem of Royal Spares and Dynasty Formation in Sweden, 1556–1622 <i>Alexander Isacsson. Recenserad av Carsten Porskrog Rasmussen</i>	145
Governing Black and White: A History of Governmentality in Denmark and the Danish West Indies, 1770–1900 <i>Kristoffer Edelgaard Christensen. Recenserad av Ale Pålsson</i>	146
Att inventera ett folk: Populariseringar av vetenskaplig släktforskning i Sverige i början av 1900-talet <i>Britas Benjamin Eriksson. Recenserad av Måns Ahlstedt Åberg</i>	148
Historia och nationalism: Sverigedemokraternas och Dansk Folkepartis historiska berättelser <i>Julia Håkansson. Recenserad av Kim Salomon</i>	151
Tar and timber: Governing forest commons in seventeenth century Northern Finland <i>Jakob Starlander. Recenserad av Samuel Holmesson</i>	153
Antologier och urkunder	
Shopping i Stockholm. Sociala praktiker på gatunivå, 1700–1850 <i>My Hellsing & Johanna Ilmakunnas (red.). Recenserad av Jakob Ingemann Parby</i>	155
Trade Union Activism in the Nordic Countries since 1900 <i>Jesper Jørgensen & Flemming Mikkelsen (red.). Recenserad av Isak Törnqvist</i>	158
Mindre uppmärksammade historiska jubileer Teckning av Fredrik Tersmeden	161

Redaktören har ordet

Wiebke Kolbe

Det är populärt att publicera i *Scandia*. Stadigt får vi in en strid ström av nya manus. För närvarande har vi en lång kö av antagna artiklar att beta av. För att korta ner tiden mellan inlämning och publikation kommer *Scandia* framöver innehålla fyra i stället för bara tre artiklar. Det gläder förhoppningsvis även våra läsare. Nu kan ni i varje nummer njuta av ännu mer färsk historieskrivning.

Det föreliggande numret bjuder på en tidigmodern artikel och tre bidrag om 1900-talet. Christopher Pihl visar i sin artikel om Rikens ständers bank hur kredit och trovärdighet under slutet av 1600-talet behövde upprätthållas i en ständigt pågående process för att banken skulle fungera på en kreditmarknad med svagt institutionellt ramverk. Personliga relationer och bedömning av trovärdighet i uppträdande och framtoning var avgörande för privata och institutionella aktörer. Banken var tvungen att ständigt arbeta med sin kredit i förhållande till konkurrenter och kundernas önskemål samt med kreditbegreppet i en ”offentlig informationsekonomi”. Bankens praxis för kreditgivning uppstod inte isolerat utan utvecklades i en ständig dialog med det omgivande samhället.

Lars Andersson Hult undersöker svar i studentskrivningar inom ämnet modersmål från två läroverk i Malmö mellan 1905 och 1927, en period då Sverige genomgick en betydande samhällsomvandling med stora politiska klyftor. Intresset riktas mot de frågor eller teman som formuleras i förhållande till hur eleverna betraktar samtidens samhälle och hur de använder sig av historia i sina svar. I flera svar uttrycker de oro över bristen på stabilitet och enighet i det svenska samhället, samt över de snabba teknologiska framstegen. När hot presenteras använder de historiska exempel för att illustrera problemen, på ett övergripande plan genom att måla upp en berättelse om förfall och en längtan efter en bättre förfluten tid.

Lovisa Andén analyserar vittneslitteratur från Gulagarkipelagen skriven av västerländska återvändare under åren 1946-1953. Hemlighetsmakeriet kring Gulagsystemet gjorde att författarna förväntade sig att bli misstrodda och ifrågasatta. Den misstro författarna själva föregriper aktualiserar frågan om vad det innebär att vittna i avsaknad av bevis, inför en omvärld som ibland är ovetande och ibland politiskt obekvämt med den verklighet som omskrivs. Andén demonstrerar i sin artikel hur vittneslitteratur förutsätter en ömsesidig tillit.

Martin Ericsson och Jenny Gustafsson visar hur den 1961 grundade rörelsen Kampanjen mot atomvapen (KMA) på två sätt spelade en viktig roll för det tidiga 1960-talets svenska politiska kultur. För det första mobiliserade rörelsen tonåringar och studenter, grupper som senare skulle bli viktiga i den vänsterinriktade 60-talsradikaliseringen. För det andra introducerade den nya sätt att göra politik i det offentliga gaturummet. Författarna undersöker denna nya protestrepertoar och belyser KMA som en gränsöverskridande social rörelse i ett tidigt 1960-tal som för svensk del är relativt outforskat, men då många nya politiska idéer och aktionsformer introducerades – ofta med inspiration från andra länder.

I "Scandia utblick" diskuterar Joachim Östlund den nya diplomatiska historien med utgångspunkt i definitioner av diplomati i allmänhet och de senaste decenniernas forskning om den tidigmoderna perioden i synnerhet. Det finns ett särskilt fokus på nordisk tidigmodern diplomatisk historia genom ett antal forskningsprojekt som har genomförts och fortfarande pågår vid Historiska institutionen vid Lunds universitet. Dessa projekt återspeglar den allmänna vändningen mot sociala, kulturella och globala analyser som kännetecknar *new diplomatic history*. Östlund argumenterar för att nordisk diplomatisk historia spelar en viktig roll för att balansera teoretiska modeller som utvecklats främst baserat på exempel från Kontinentaleuropa.

Sist, men inte minst: *Scandias* omfattande recensionsavdelning med 16 texter som genom att utvärdera nyutkomna monografier, avhandlingar, antologier och läromedel inspirerar till vidare läsning.

Med dessa ord önskar jag alla en trevlig läsning.

Wiebke Kolbe

Medverkande i detta nummer

LOVISA ANDÉN (f. 1986) är fil.dr i filosofi och förstelektor i filosofi vid Universitetet i Tromsø, Norges Arktiske Universitet. Sedan 2022 är hon även projektforskare vid Åbo Akademi. I forskningsprojektet "Muted Memories and Silenced Stories: Memoirs by Women of the Gulag Archipelago" utforskar hon frågor om skrivande, sanning och erfarenhet i vittnesskildringar från Gulagarkipelagen inom ett fenomenologiskt ramverk. Hon har tidigare publicerat artiklar om vittnesmålets existentiella och historiografiska roll, om förhållandet mellan minne och historia hos Paul Ricoeur och Pierre Nora, liksom om hur fenomenologen Jan Patočka skisserar en första, existentiell dimension i vårt förhållande till vår historia. Hennes forskning har publicerats på svenska, engelska, franska, italienska och norska, i antologier och tidskrifter som *Studia Phaenomenologica* och *Journal of the British Society for Phenomenology*. Förhållandet mellan litterärt skrivande och levd erfarenhet undersöks även i den kommande boken *Mer verklig än verkligheten* (Appell förlag, 2024). Adress: Åbo Akademi, Arken, C-huset vån 1, Fabriksgatan 2, 20500 Åbo, Finland; e-post: lovisa.anden@abo.fi.

LARS ANDERSSON HULT (f. 1965) är universitetslektor vid Högskolan Kristianstad. Hans licentiat- och doktoravhandlingar (2012 respektive 2016) fokuserar på varierande uttryck av historiemedvetande som återspeglas i provsvar från olika elevgrupper samt lärarstudenter. Andersson Hult har problematiserat hur läroplansreformer efter andra världskriget kan tolkas i ljuset av pågående konflikter mellan moderna och senmoderna värderingar. Hans artikel "Varför bör elever ägna sig åt själlöst minnesplugg?" utforskar tilliten till historielärarna under moderniteten och införandet av nationella prov i det senmoderna samhället. Artikeln ingår i antologin *Att bedöma i historieämnet: perspektiv på historisk kunskap, bedömning och prov* (2021), där Andersson Hult även fungerar som en av redaktörerna. Han medverkar även som medförfattare i två artiklar som baseras på examensfrågorna från folkskoleseminarierna i början av 1900-talet, varav en har publicerats 2024 i *Nordic Journal of Educational History* (NJEH). Adress: Högskolan Kristianstad, Fakulteten för lärarutbildning, 291 88 Kristianstad; e-post: lars.andersson@hkr.se.

MARTIN ERICSSON (f. 1982) är docent i historia och lektor vid Historiska institutionen vid Lunds universitet. Han har tidigare forskat om den svenska rasvetenskapens historia, och har publicerat boken *Vetenskapen som försvann? Svensk rasforskning efter 1935* (Lund 2023). Ericsson intresserar sig också för kollektiva politiska aktioner, upplopp och konfrontativt politiskt handlande under 1800- och 1900-talen och har bland annat (tillsammans med Andrés Brink Pinto) skrivit boken *Den bråkiga staden: Ungdomsupplopp och ungdomspolitik i efterkrigstidens Stockholm* (2019). För tillfället arbetar han dels med ett projekt om svenska skogsupplopp vid 1800-talets mitt, dels med ett projekt om det svenska dödsstraffets kulturella och mediala praktiker under perioden 1800–1910. Adress: Lunds universitet, Historiska institutionen, Box 192, 221 00 Lund; e-post: martin.ericsson@hist.lu.se.

JENNY GUSTAFSSON (f. 1990) är vikarierande lektor i historia och disputerade i idéhistoria vid Södertörns högskola 2022. I avhandlingen *Drömmen om en gränslös fred: Världsmedborgarrörelsens reaktopi 1949–1968* studeras den svenska förgreningen av den franska rörelsen Citoyens du Monde. Världsmedborgarrörelsen strävade efter en bestående fred byggd på nationernas upplösning, i polemik inte minst mot FN:s inriktning mot fred med bevarade nationsgränser. I avhandlingen analyseras de idéer som drev rörelsen och bland annat undersöks mondialismen, som de organiserade världsmedborgarna representerade. Gustafssons forskningsintressen är kosmopolitism och fred, politiska mobiliseringar, temporalitet och ism-formationer med fokus mot omtvistade begrepp. Bland hennes tidigare publikationer finns bidraget ”Kosmopolit” i *Svenska begreppshistorier: Från antropocen till åsiktskorridor* (2022). I sitt senaste forskningsprojekt med Martin Ericsson har hon undersökt den politiska protestreportoaren och världsbilden i ”Kampanjen mot atomvapen” 1961–1967. Adress: Södertörns högskola, Institutionen för historia och samtidsstudier, Alfred Nobels allé 7, 141 89 Flemingsberg; e-post: jenny.gustafsson@sh.se.

CHRISTOPHER PIHL (f. 1982) är docent och lektor i historia vid Södertörns högskola. Hans forskningsintresse befinner sig i skärningspunkten mellan ekonomisk, social och politisk historia och han har undersökt kvinnors och mäns arbete inom den växande svenska 1500-talsstaten samt kreditmarknadens utveckling under perioden 1600 till 1800. För närvarande avslutar han ett forskningsprojekt om banker i 1600- och det tidiga 1700-talets Sverige finansierat av Vetenskapsrådet och Handelsbankens forskningsstiftelser och startar ett projekt om pengar i det tidigmoderna Sverige finansierat av Riksbankens jubileumsfond. Bland hans senare publikationer kan nämnas ”Women’s Work and Wages in the Sixteenth-century and Sweden’s Position

in the 'Little Divergence'” i *Economic History Review* (2022) tillsammans med Jakob Molinder och ”A Bank in a Monarchy: An Early Modern Anomaly? The Swedish Bank of the Estates of the Realm”, *Scandinavian Journal of History* (2023). Adress: Institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola, Alfred Nobels allé 7, Flemingsberg, 141 89 Huddinge; e-post: christopher.pihl@sh.se.

JOACHIM ÖSTLUND (f. 1973) är docent i historia och verksam som lektor vid Historiska institutionen vid Lunds universitet. Hans huvudsakliga forskning rör sig inom tidigmodern nordisk historia i en medelhavskontext och inkluderar aspekter som slaveriets historia, diplomatihistoria, kulturmöten och vetenskapshistoria. Han forskar för närvarande på projektet ”Scripture and Scholarship: The Swedish Search for Ancient Egypt, 1677–1739”, som stöds av Vetenskapsrådet, och behandlar tidigmodern svensk egyptologi och tideräkningens historia. Han leder också projektet ”Pax Nordica Experiences and Lessons of the Nordic Peace, ca 1721–1830” finansierat av NordForsk samt är mentor för postdoktorprojektet ”Constructing the Danish Colonial State in Global Contexts” finansierat av Marie Skłodowska Curie. Till hans senare publikationer kan nämnas: ”Cultural Transfer in Ottoman-European Diplomacy: The Case of Sweden 1600–1800” (2024), ”Swedish Reciprocal Ransoms and Multinational Solutions to Insecurity in the Mediterranean, c. 1720–1740” (2021) samt boken *Vid världens ände: Sultanens sändebud och hans berättelser om 1700-talets Sverige* (2020). Adress: Lunds universitet, Historiska institutionen, Box 192, 221 00 Lund; e-post: joachim.ostlund@hist.lu.se.

Recensenter

MÅNS AHLSTEDT ÅBERG, doktorand i historia, University of Hong Kong

MARTIN BERGMAN, teol.mag., Lunds universitet

LARS EDGREN, prof. em. i historia, Lunds universitet

SAMUEL HOLMESSON, fil. master i historia, Lunds universitet

VIDAR FAGERHEIM KALSÅS, fil.dr i historia, Universitetet i Stavanger

CHRISTA LUNDBERG, fil.dr i historia, University of Cambridge

BENJAMIN G. MARTIN, docent i idéhistoria, Uppsala universitet

JAKOB INGEMANN PARBY, fil.dr i historia, Københavns museum

CARSTEN PORSKROG RASMUSSEN, dr. phil. i historia, Museum Sønderjylland

ALE PÅLSSON, fil.dr i historia, Uppsala universitet

KIM SALOMON, prof. em. i historia, Lunds universitet

JONAS THORUP THOMSEN, fil.dr i historia, Lunds universitet

ISAK TÖRNQVIST, doktorand i historia, Umeå universitet

ERIK WÅNGMAR, docent i historia, Linnéuniversitetet

HANNE ØSTHUS, fil.dr i historia, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Trondheim